

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Problemy regionalizacji fizycznogeograficznej pogranicza gór, wyżyn i nizin na przykładzie Płaskowyżu Głubczyckiego i Kotliny Raciborskiej

Author: Krzysztof Badora, Jerzy Nita

Citation style: Badora Krzysztof, Nita Jerzy. (2018). Problemy regionalizacji fizycznogeograficznej pogranicza gór, wyżyn i nizin na przykładzie Płaskowyżu Głubczyckiego i Kotliny Raciborskiej. W: M. Kistowski, U. Myga-Piątek, J. Solon (red.), "Studia nad regionalizacją fizycznogeograficzną Polski" (S. 97-108). Warszawa : IGiPZ PAN

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

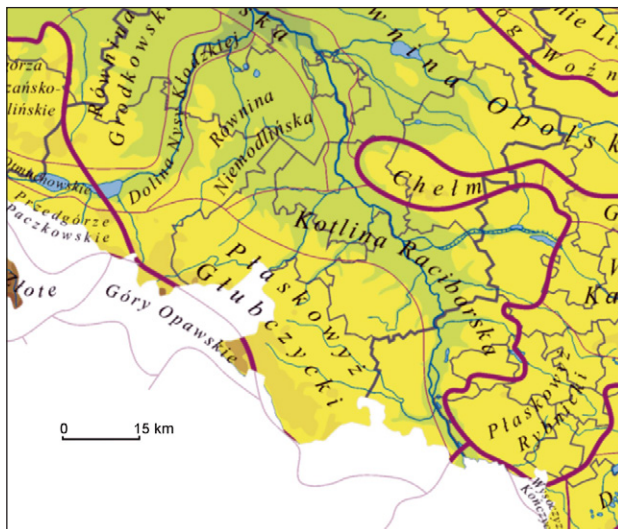
Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

7. PROBLEMY REGIONALIZACJI FIZYCZNOGEOGRAFICZNEJ POGRANICZA GÓR, WYŻYN I NIZIN NA PRZYKŁADZIE PŁASKOWYŻU GŁUBCZYCKIEGO I KOTLINY RACIBORSKIEJ

Krzysztof Badora, Jerzy Nita

DOTYCHCZASOWA REGIONALIZACJA FIZYCZNOGEOGRAFICZNA MEZOREGIONÓW

Płaskowyż Głubczycki i Kotlina Raciborska zlokalizowane są w południowo-zachodniej części Polski i należą do Niziny Śląskiej (ryc. 42). Pierwszy z nich jest najwyżej położonym i najbardziej urozmaiconym pod względem rzeźby terenu mezoregionem Niziny. Stanowi południowo-wschodnie zakończenie makroregionu i graniczy bezpośrednio z Górami Opawskimi, należącymi do makroregionu Sudetów Wschodnich (Kondracki, Richling 1994; Kondracki 2000; Pawlak 2008). Jest dla nich podgórzem. J. Kondracki (2000) charakteryzuje Płaskowyż jako wysoko wzniesioną równinę lessową, w Polsce – 235-260 m n.p.m., a w Czechach do 315 m n.p.m. Wskazuje ponadto, że ma charakter wyżynny i właściwie powinien być zaliczony do Przedgórz Sudeckiego. W Czechach jednostka nosi nazwę Opavska Pahorkatina, co wskazuje na jej większe powiązanie strukturalne z górami, niż nizinami. Jest traktowana jako pogórze.

Ryc. 42. Położenie Płaskowyżu Głubczyckiego i Kotliny Raciborskiej na tle regionalizacji fizycznogeograficznej Polski według J. Kondrackiego

Fig. 42. The location of the Głubczyce Plateau and the Racibórz Basin on the background of physico-geographical regionalisation of Poland after J. Kondracki

Źródło (Source): J. Kondracki (2000)

Płaskowyż Głubczycki od zachodu graniczy z Przedgórzem Paczkowskim (część Przedgórze Sudeckiego) i ma z nim jednoznaczny granicę, którą wyznacza dolina Białej Głuchołaskiej. Od północnego zachodu występuje Równina Niemodlińska, a od północy i wschodu Kotlina Raciborska. Znaczna część granicy północnej jest uwarunkowana neotektonicznie (Badura, Przybylski 1994; 1995) i jest czytelna w terenie również pod względem fizjonomicznym. Jest to kilkusetmetrowa strefa przejściowa między płaskimi terenami równinnymi, zbudowanymi w przewodzie z piasków i żwirów wodnolodowcowych, oraz wyżej położonymi i falistymi terenami wysoczyzn polodowcowych z pokrywą glin lessopodobnych.

Na wschodzie wyraźną granicę Płaskowyżu Głubczyckiego stanowi dolina Odry, zaliczana przez J. Kondrackiego (2000) do Kotliny Raciborskiej. Obszar Płaskowyżu na wschodzie stopniowo obniża się w kierunku doliny. Jest też gęsto porozcinany krótkimi, głęboko wciętymi dolinkami dopływów Odry. Od południa Płaskowyż graniczy z Kotliną Ostrawską i Niskim Jesionikiem. Od południowego zachodu ze wspomnianymi Górami Opawskimi.

Kotlina Raciborska graniczy od północnego wschodu z wyniesieniem Chełmu i Garbem Tarnogórskim, a od wschodu z Wyżyną Katowicką i Płaskowyżem Rybnickim. Wszystkie te mezoregiony należą do Wyżyny Śląskiej. Granice – poza Płaskowyżem Rybnickim – są uwarunkowane zrębami tektonicznymi. Granica z położoną na północnym zachodzie Równiną Niemodlińską jest niejednoznaczna i ma właściwie charakter umowny.

Południowo-wschodnia część Płaskowyżu Głubczyckiego i południowa Kotliny Raciborskiej, położone są w obniżeniu między Karpatami i Sudetami, tzw. Bramą Morawską. Mezoregiony zlokalizowane są w strefie granicznej dużych europejskich jednostek strukturalnych: Karpat, Masywu Czeskiego, Nizy Środkoeuropejskiego i Wyżyn Polskich. W genezie środowiska przyrodniczego Płaskowyżu i Kotliny widoczne są wpływy procesów geologiczno-geomorfologicznych, na skutek których ukształtowała się obecna struktura tych jednostek. Znaczenie kluczowe w tych procesach miała tektonika związana z ostatnimi fazami orogenezy alpejskiej.

CHARAKTERYSTYKA MEZOREGIONÓW I ICH ZRÓŻNICOWANIE WEWNĘTRZNE

Według K. Klimka i L. Starkla (1972) Płaskowyż Głubczycki geomorfologicznie stanowi część Kotliny Raciborskiej i ma mniejszy zasięg niż w regionalizacji fizycznogeograficznej J. Kondrackiego (2000). Położony jest między doliną Osobłogi na północnym zachodzie i Odry na wschodzie. Obszar ten przez A. Jahna (1968) zwany jest Wysoczyzną Głubczycką. Północno-zachodnia część mezoregionów, położona na zachód od doliny Osobłogi, według cytowanych wyżej autorów nie należy do Płaskowyżu Głubczyckiego. Stanowi jednostkę podobną pod względem budowy geologicznej powierzchniowych osadów i rzeźby terenu, ale o znacząco odmiennych cechach pochodzenia i budowy geologicznej głębszych warstw skalnych. L. Baraniecki (1968) tę część mezoregionu nazywa Międzyrzeczem Nysy Kłodzkiej i Osobłogi. Różnice genetyczne między geomorfologicznie identyfikowanymi Płaskowyżem Głubczyckim i Międzyrzeczem polegają na tym, że w miocenie i pliocenie Płaskowyż był denudowanym łądem zbudowanym z dolnokarbońskich piaskowców i mułowców, a obszar Międzyrzecza był rowem tektonicznym, zalany wodami morskimi, a następnie słodkimi.

W nowszej regionalizacji geomorfologicznej Polski S. Gilewskiej (1999b) Płaskowyż Głubczycki nawiązuje zasięgiem do mezoregionu fizycznogeograficznego wyznaczonego przez J. Kondrackiego (2000) i nie jest częścią Kotliny Raciborskiej, a z nią graniczy.

Odrębność wschodniej i zachodniej części Płaskowyżu Głubczyckiego podkreśla przynależność do różnych, choć powiązanych ze sobą struktur tektonicznych. Część zachodnia należy do bloku przedsudeckiego, wschodnia położona jest na zachodnim krańcu zapadliska przedkarpackiego (Stupnicka 2007; Peryt, Piwocki red. 2004). W późnym trzeciorzędzie obie struktury znalazły się w zasięgu transgresji morskiej Paratetydy. Wypełniały się następnie osadami morskimi, a po ustąpieniu morza lądowymi i słodkowodnymi, akumulowanymi w obrębie płytkiego zbiornika sedymentacyjnego. W zasięgu powstałych w miocenie obniżen tektonicznych nie znalazła się jedynie część Płaskowyżu Głubczyckiego zlokalizowana na południe i południowy zachód od Głubczyc. Od miocenu do zlodowaceń plejstocenijskich był to denudowany łąd, stanowiący przedgórze Sudetów Wschodnich. W jego obrębie powstały liczne uskoki tektoniczne.

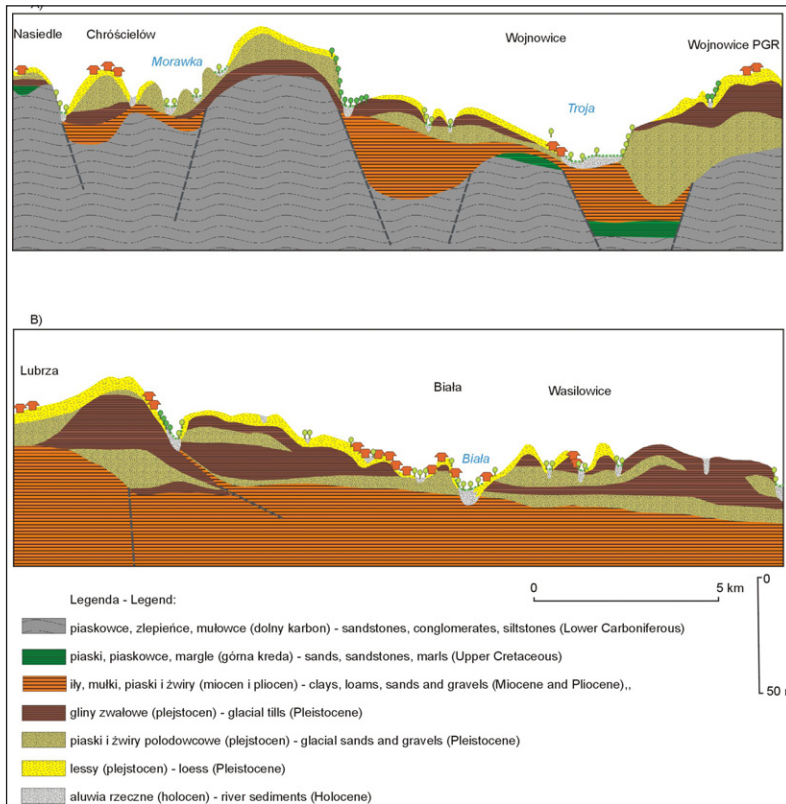
Pod względem typologii krajobrazu naturalnego Polski Płaskowyż Głubczycki, będąc częścią Niziny Śląskiej, ma cechy charakterystyczne dla krajobrazów wyżynnych lessowych, a na południowym zachodzie pogórzy wykształconych na skałach krzemianowych (Richling 1992). Większa jego część jest wzniesiona ponad 250 m n.p.m. Zarówno we wschodniej, jak i zachodniej części rozległej jednostki w powierzchniowej pokrywie geologicznej dominują gliny lessopodobne. Ich miąższość nie przekracza średnio 10 m (Kida 2003). Powierzchnia tych osadów jest słabo porożciniana w porównaniu do innych obszarów lessowych Polski, co wynika z mniejszej podatności na erozję i płytkiego występowania starszych osadów (Jary 2003). W porównaniu do innych obszarów niewielki jest też udział młodszych rozcięć erozyjnych (Jary 1991). Gęstość i wyrazistość form erozyjnych większa jest w południowo-wschodniej części Płaskowyżu Głubczyckiego. Jest to uwarunkowane znacznie większymi deniwelacjami w tej części oraz występowaniem lessów bardziej podatnych na erozję wodną. Lessy na zachodzie zawierają więcej frakcji piaszczystych i nie są tak erodowane.

Występowanie dużych powierzchniowo pokryw żyznych gleb wykształconych na lessach upodobiło krajobraz obu części Płaskowyżu Głubczyckiego. Jego charakterystyczną cechą jest występowanie rozległych obszarów wielkopowierzchniowych gruntów ornich. Bardzo niewielki jest udział lasów i zadrzewień oraz łąk. Wsie i miasteczka mają zwarty charakter zabudowy i położone są w obniżeniach dolinnych.

Głębiej położone osady i utwory geologiczne są bardziej zróżnicowane i wykazują odmienny charakter w części południowo-wschodniej (Wysoczyzna Głubczycka) oraz północno-zachodniej (Międzyrzecze Nysy Kłodzkiej i Osobłogi) (ryc. 43).

Na Wysoczyźnie Głubczyckiej płytko występują pocięte uskoki kulmu. Miejskami odsłaniają się one erozyjnie na zboczach głęboko rozcinających podłoże dolin rzecznych. Na południowy zachód od Głubczyc występują w postaci połączonych wzniesień i wzgórz o wysokości od 330 m n.p.m. do 490 m n.p.m., budujących Przedgórze Opawskie. Na obszarze między Odrą i Górą Opawskimi utwory kulmu zostały nieznacznie i w nieciągłej pokrywie przykryte osadami górnej kredy oraz trzeciorzędu, a następnie zretuszowane przez osady zlodowaceń sanu i odry. Rzeźba terenu tej części Płaskowyżu jest uwarunkowana płytko zagrzebanymi zębami tektonicznymi. Również przebieg i geneza dolin nawiązuje do reliefu podłoża przedczwartorzędowego (Kida 1996).

W obrębie Międzyrzecza Nysy Kłodzkiej i Osobłogi występuje głęboki rów tektoniczny założony w trzeciorzędzie przed Sudetami Wschodnimi. Jest on zachodnim przedłużeniem zapadliska przedkarpackiego, przez S. Dyjora (1984) definiowanym jako jego część. Wypełniają go przekraczające 100 m grubości kompleksy osadów mioceno-pliocenicznych. Na nich występują osady polodowcowe łądolodów sanu i odry, które mają kluczowe znaczenie dla kształtowania się współczesnej rzeźby terenu. Tworzą pagórkowate formy glin zwałowych oraz piasków i żwirów wodnolodowcowych akumulowanych w strefach marginalnych łądolodów, które oparły się o Sudety Wschodnie. Pokrywy osadów polodowcowych tylko nieznacznie przykryte są glinami lessopodobnymi oraz deluwialnymi.

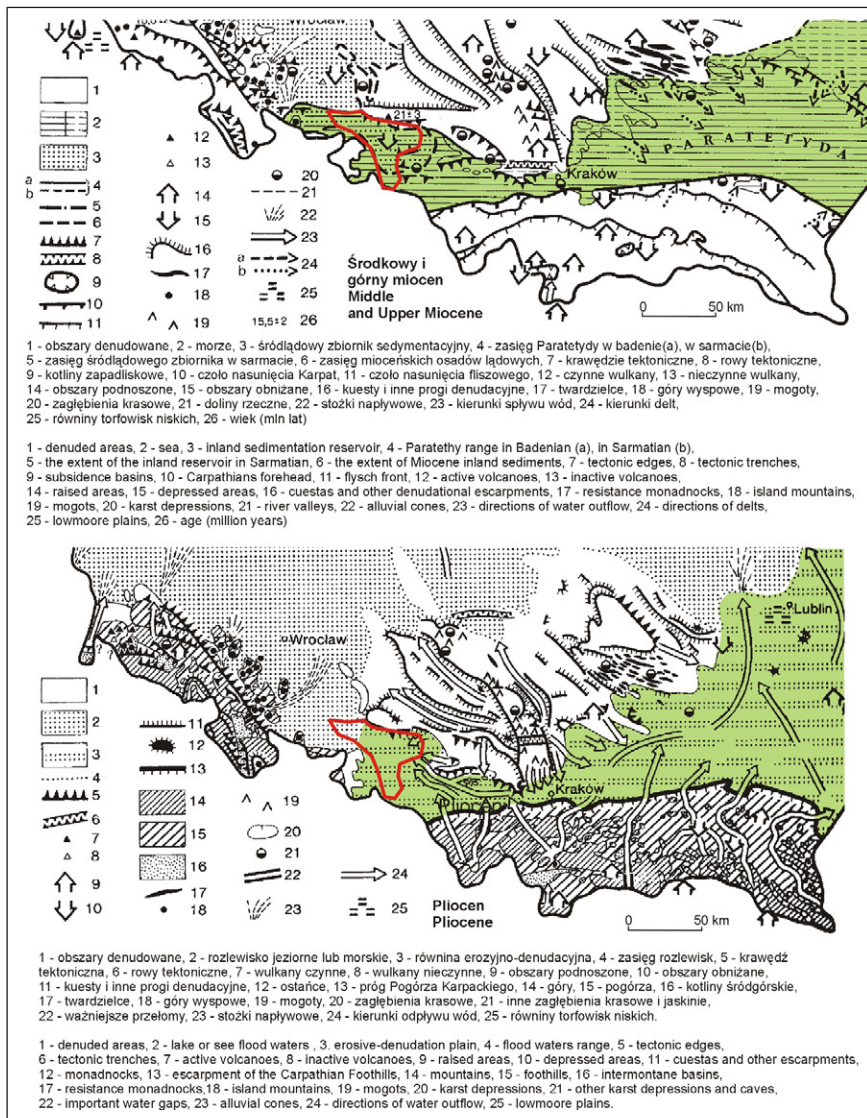

Ryc. 43. Różnice w budowie geologicznej i rzeźbie terenu krajobrazów Wysoczyzny Głubczyckiej (A) oraz Międzyrzecza Nysy Kłodzkiej i Osobłogi (B) na przekrojach krajobrazowych

Fig. 43. The geological structure and relief differences between the Głubczyce Upland (A) and the Interfluve of Nysa Kłodzka and Osobłoga on landscape intersections

Źródło (Source): Badora, Koziarski (2008), zmienione (modified)

Porównanie rzeźby terenu i budowy geologicznej obu części Płaskowyżu Głubczyckiego wskazuje na znaczne podobieństwo rzeźby i budowy osadów powierzchniowych, przy bardzo zróżnicowanych warunkach paleogeomorfologicznych i geologicznych warstw głębszych. Znaczne podobieństwo rzeźby terenu oraz jednolity charakter pokryw glin lessopodobnych sprzyja zaliczeniu obu części do jednego mezoregionu, podczas gdy genetycznie znacząco się od siebie różnią.

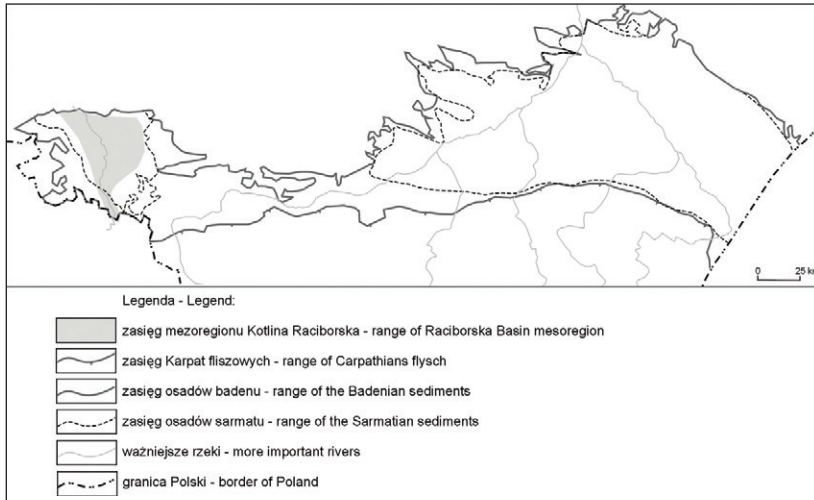
Ryc. 44. Położenie Kotliny Raciborskiej na tle zapadliska przedkarpackiego (kolor zielony) w okresie występowania Paratetydy w środkowym i górnym miocenie (u góry) i po zaniku morza w pliocenie (u dołu)

Fig. 44. The location of the Racibórz Basin against the background of the Carpathian Foredeep (green) during the Paratethy period in the Middle and Upper Miocene (above) and after the sea disappearance in the Pliocene (bottom)

Źródło (Source): Opracowanie własne na podstawie S. Gilewskiej (1999a), nieznacznie zmienione (Own study based on S. Gilewska (1999a), slightly changed)

Po ustąpieniu morza w późnym miocenie i w pliocenie część Kotliny Raciborskiej znalazła się w zasięgu brzeżnej części zmieniającego zasięg środkowopolskiego płytkiego i generalnie słodkowodnego zbiornika sedymentacyjnego, w którym akumulowały się iły z węglami brunatnymi przewarstwione piaskami i żwirami. Zasięg tego zbiornika na terenie Kotliny nie został jednoznacznie rozstrzygnięty,

ale najprawdopodobniej w późnym miocenie (sarmat) cały mezoregion znalazł się w jego granicach (m.in. Gilewska 1999a). W pliocenie błotniste rozlewisko miało swoją południową granicę mniej więcej na linii współczesnej doliny Osobłogi (Gilewska 1999a), czyli przy północno-zachodniej granicy obecnego mezoregionu. U schyłku pliocenu na terenie Kotliny akumulowały się piaszczysto-żwirowe serie osadów rzecznych, a obszar był generalnie równiną erozyjno-denudacyjną z pogrzebanymi rysami rzeźby tektonicznej wcześniejszych okresów trzeciorzędu.

Ryc. 45. Położenie Kotliny Raciborskiej na tle zasięgu wypełniających zapadlisko przedkarpackie osadów badenu i sarmatu

Fig. 45. The location of Racibórz Basin on the background of baden and sarmat sediments of Carpathian Foredeep

Źródło (Source): T.M. Peryt, M. Piwocki (red.) (2004), zmodyfikowane (modified)

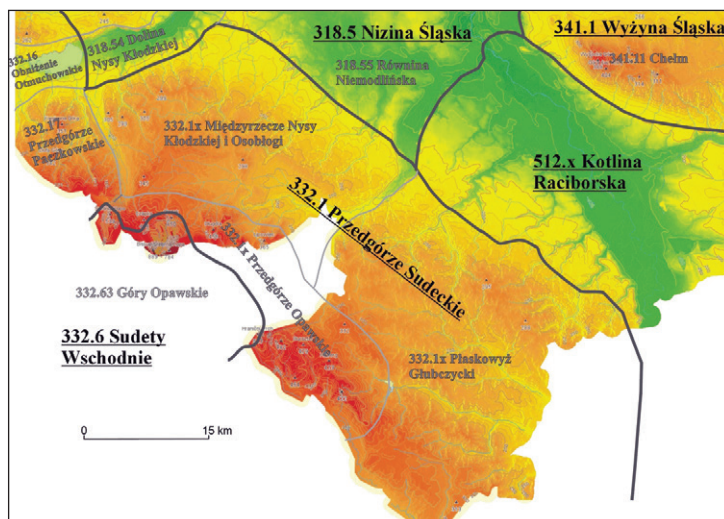
Z plejstoceniem związane są głównie osady dwóch zlodowaceń, które sięgnęły analizowanego terenu – sanu oraz odry. Kotlina Raciborska w całości została przykryta osadami ostatniego na południu Polski zlodowacenia odry (Lewandowski 1982), co upodobiło jej krajobraz do pozostałych terenów Niziny Śląskiej. W interglacjałach oraz po ostatnim na analizowanym terenie zlodowaceniu akumulowały się piaski i żwiry rzeczne reprezentowane na wyższych tarasach Odry, Kłodnicy, Rudy i mniejszych rzek. U schyłku plejstocenu zaznaczyła się w zachodniej części akumulacja lessów, które budują porozcinane głęboko rzekami pokrywy wysoczyznowe na przyległym Płaskowyżu Głubczyckim. W późniejszym okresie i we wschodniej części Kotliny występowała eolizacja wcześniej osadzonych piasków wodnolodowcowych i rzecznych skutkująca powstaniem pól wydmych z pagórkami dochodzącymi do 10 m. Głównym procesem kształtującym krajobraz tego mezoregionu w holocenie była erozja i akumulacja zachodząca w dolinie Odry oraz dolinach mniejszych rzek.

Analiza rozwoju rzeźby terenu i budowy geologicznej Kotliny Raciborskiej wskazuje, że strukturalnie jest to część zapadliska przedkarpackiego wypełniona osadami typowymi dla całej zachodniej jego części. Endogenetycznie region powiązany jest z innymi podobnymi jednostkami zapadliska. Pod względem ukształtowania obecnej rzeźby terenu i budowy geologicznej osadów powierzchniowych jednostka nawiązuje strukturą krajobrazu do Niziny Śląskiej. Uwzględniając egzogenezę rzeźby i budowy geologicznej, posiada ona cechy typowe dla przyległych jednostek mezoregionalnych należących do Niziny.

W typologii krajobrazu naturalnego przedstawionej przez A. Richlinga (1992) na terenie Kotliny Raciborskiej dominują nizinne krajobrazy peryglacjalne faliste i równinne. W dolinie Odry występują krajobrazy zalewowych den dolin i tarasów nadzalewowych. W obrębie tych ostatnich miejscowo zaznaczają się również eoliczne krajobrazy pagórkowate.

OCENA PRZYNALEŻNOŚCI PŁASKOWYZU GŁUBCZYCKIEGO DO MAKROREGIONÓW FIZYCZNOGEOGRAFICZNYCH ORAZ PROPOZYCJA NOWEGO PODZIAŁU MEZOREGIONALNEGO

Analiza położenia oraz cech budowy geologicznej i rzeźby terenu Płaskowyżu Głubczyckiego wskazuje na jego przynależność do makroregionu Przedgórze Sudeckie (ryc. 46). Płaskowyż w części zachodniej zlokalizowany jest w obrębie bloku przedsudeckiego, który w miocenie i pliocenie charakteryzował się występowaniem na tym obszarze zapadlisk przedgórskich na przedpolu Gór Opawskich. Wydłużony na osi W-E rów tektoniczny ciągnął się od okolic Paczkowa do Kędzierzyna-Koźła. Był przedłużeniem zapadliska przedkarpackiego. W środkowym i górnym miocenie stanowił zachodnie zakończenie wąskiej zatoki Paratetydy wypełniającej to zapadlisko. Wraz z zanikaniem wód morskich wypełniał się seriami osadowymi o podobnym charakterze, jak w całym zapadlisku przedkarpackim. Zachodnia część rowu w regionalizacji fizycznogeograficznej Polski J. Kondrackiego (2000) została przyporządkowana makroregionowi Przedgórze Sudeckie z wiodącym mezoregionem Obniżenia Otmuchowskiego. Kontynuująca się na wschodzie struktura tektoniczna powinna konsekwentnie być włączona do Przedgórze Sudeckie i tym samym wyłączona z Niziny Śląskiej. Po wyłączeniu granica między Przedgórzem Sudeckim i Niziną Śląską będzie poprowadzona po krawędzi o genezie neotektonicznej.

Ryc. 46. Propozycja podziału fizycznogeograficznego Płaskowyżu Głubczyckiego z przyległymi jednostkami

Fig. 46. The proposed division of the Głubczyce Plateau and surrounding units

Źródło (Source): Opracowanie własne (Authors' own elaboration)

Od Gór Opawskich Płaskowyż oddzielony jest dosyć wąską strefą Przedgórze Opawskiego. Jest to jednostka o odmiennej niż Płaskowyż budowie geologicznej, a także o odmiennej rzeźbie terenu. Pokrywę na Płaskowyżu stanowią lessy, a płytko pod nimi osady zlodowacenia odry. Dominuje rzeźba falista lub niskopagórkowata ze wzniesieniami do 20-30 m i wysokościami bezwzględny 200-300 m n.p.m. Na Przedgórzu Opawskim występują wychodnie piaskowców, zlepieńców i mułowców dolnokarbońskich wykształconych w facji kulmu. Wznoszą się one ponad powierzchnie akumulacyjne Płaskowyżu o 50-150 m. Występują jako pasma lub izolowane ostańce wzgórz o wysokościach względnych do ok. 50 m. Wysokości bezwzględne na przedgórzu wynoszą 330-490 m n.p.m.

Biorąc pod uwagę zróżnicowanie warunków geologiczno-geomorfologicznych związanych z procesami egzogenetycznymi, a także położenie, które są głównymi kryteriami wyróżniania mezoregionów, proponuje się wydzielenie z dotychczasowego Płaskowyżu Głubczyckiego dwóch mezoregionów. Południowo-wschodnia część mezoregionu w granicach identyfikowanej przez A. Jahna (1968) Wysoczyzny Głubczyckiej i wyróżnianego przez K. Klimka i L. Starkla (1972) Płaskowyżu Głubczyckiego jest proponowana jako mezoregion o nazwie Płaskowyż Głubczycki. Stanowi on wschodnie zakończenie Przedgórze Sudeckiego. Od Gór Opawskich oddzielony jest Przedgórzem Opawskim, które ma odmienny typ budowy geologicznej i rzeźby terenu. Od południa graniczyłyby jak dotychczas z Niskim Jesionikiem, od północnego wschodu i wschodu z Kotliną Raciborską, reprezentowaną przez Obniżenie Doliny Górnej Odry, a od północnego zachodu z Międzyrzeczem Nysy Kłodzkiej i Osobłogi należącym do Przedgórze Sudeckiego. Granica między oboma mezoregionami przebiegałaby po dolinie Osobłogi.

Drugi mezoregion dawnego Płaskowyżu Głubczyckiego obejmowałby część Przedgórze Sudeckiego ze wzniesieniami w strefie marginalnej zlodowacenia odry i za L. Baranieckim (1968) nosiłby nazwę Międzyrzecza Nysy Kłodzkiej i Osobłogi. Od zachodu graniczyłyby jak dotychczas z Przedgórzem Paczkowskim należącym do Przedgórze Sudeckiego, oraz z Doliną Nysy Kłodzkiej będącą częścią Niziny Śląskiej. Od północy graniczyłyby z innym mezoregionem tej Niziny – Równiną Niemodlińską. Granicę południową miałyby z Przedgórzem Opawskim – nowym mezoregionem wydzielonym z części mezoregionu Gór Opawskich, która nie spełnia kryteriów przynależności do gór.

Oba wyróżnione wyżej mezoregiony należą do Przedgórze Sudeckiego, ale różnią się genezą. Płaskowyż na większości obszaru przez cały okres tworzenia się i zasypywania osadami zapadliska przedkarpackiego i rowu Paczków – Kędzierzyn-Koźle był łądem. Międzyrzecze Nysy Kłodzkiej i Osobłogi w tym okresie było rowem tektonicznym objętym transgresją morską Paratetydy i zasypywanym osadami – najpierw morskimi, a potem rozległego jeziorzyska, w którym osadzały się ropy i piaski ze żwirami serii poznańskiej. Końcową fazę sedymentacji przedglacjalnej reprezentują piaski i żwiry stożków plioceńskiej sieci rzecznej.

DYSKUSJA PRZYNALEŻNOŚCI FIZYCZNOGEOGRAFICZNEJ KOTLINY RACIBORSKIEJ

W metodyce klasycznej szkoły regionalizacji fizycznogeograficznej J. Kondrackiego (1976, 2000) wyróżnianie podprovincji odbywa się z uwzględnieniem różnic hydrograficznych, biogeograficznych i glebowych w granicach prowincji. Makroregiony wyróżniane są na podstawie położenia, charakteru i pochodzenia rzeźby oraz budowy geologicznej. Mezoregiony identyfikuje się na podstawie tych samych kryteriów, ale analizowanych bardziej szczegółowo.

Analizując kryteria zaproponowane do wydzielenia podprowincji, klasyfikacja Kotliny Raciborskiej przeprowadzona przez J. Kondrackiego (2000) ma uzasadnienie w zakresie odrębności hydrograficznej i biogeograficznej. Kotlina należy do zlewiska Odry, podczas, gdy pozostała część zapadliska przedkarpackiego do zlewni Wisły. W regionalizacji geobotanicznej J.M. Matuszkiewicza (2008) jednostka przyporządkowana jest działowi Brandenbursko-Wielkopolskiemu i Krainie Dolnośląskiej, podczas gdy pozostała część zapadliska obejmuje dział Wyżyn Południowopolskich z krainami Górnośląską, Kotliny Oświęcimskiej i Kotliny Sandomierskiej. Pokrywa glebowa Kotliny nie wykazuje istotnych różnic z pokrywami pozostałych jednostek fizycznogeograficznych zapadliska przedkarpackiego.

Podstawowy problem określenia pozycji Kotliny Raciborskiej w regionalizacji fizycznogeograficznej na niższych poziomach podziału – makroregionach i mezoregionach, polega na tym, że jest ona mezoregionem Niziny Śląskiej, podczas gdy strukturalnie i genetycznie jest powiązana z podprowincją 512. Północne Podkarpacie. Stanowi zachodnie zakończenie trzeciorzędowego zapadliska przedkarpackiego założonego na skutek wypiętrzania i nasunięcia Karpat i ponownej dekompozycji tektonicznej Sudetów, zachodzących w orogenezie alpejskiej. Zapadlisko będące w miocenie zanikającą zatoką Paratetydy, a potem zasypane osadami jeziorowymi i rzecznyymi, rozpocziera się od wysokości Chełmu na zachodzie i kończy na wschodzie Polski. Ma swoją kontynuację na przedpolu Sudetów Wschodnich aż do okolic Paczkowa. W nawiązaniu do podziału zapadliska przedkarpackiego dokonanego przez J. Kondrackiego (2000), Kotlina Raciborska mogłaby być odrębnym makroregionem powiązaniem z innymi makroregionami zapadliska, czyli podprowincji Północnego Podkarpacia.

Kolejność makroregionów Północnego Podkarpacia przy włączeniu Kotliny do tej jednostki układałaby się wtedy następująco od wschodu na zachód: Kotlina Sandomierska, Brama Krakowska, Kotlina Oświęcimska, Płaskowyż Rybnicki, Kotlina Raciborska, a na południu Kotlina Ostrawska. Północno-zachodnia granica Kotliny Raciborskiej w tym ujęciu powinna przebiegać od zachodniego krańca Chełmu, wzdłuż Doliny Osobłogi do Płaskowyżu Głubczyckiego (proponowanego do włączenia w obręb Przedgórze Sudeckiego – patrz wyżej). Granicę wschodnią powinna stanowić Wyżyna Śląska, zachodnią Przedgórze Sudeckie (reprezentowane jak wskazano wyżej przez Płaskowyż Głubczycki), południową Kotlina Oświęcimska.

Biorąc pod uwagę kryteria wyróżniania makroregionów fizycznogeograficznych (położenie, odmiennosc budowy geologicznej i rzeźby terenu) należy wskazać, że Kotlina ma odmienny charakter niż Nizina Śląska. Jest dużym obniżeniem tektonicznym od północny ograniczonym strefą uskoków progu środkowotriasowego, od wschodu uskokami oddzielającymi od Wyżyny Śląskiej, a od południa i zachodu uskokami kończącymi Sudety Wschodnie. K. Klimek i L. Starkel (1972) analizując odmiennosc Kotliny od Niziny Śląskiej i jej genetyczną przynależność do zapadliska przedkarpackiego włączyli ją w regionalizacji geomorfologicznej do pasa Kotlin Przedkarpaccich.

Włączenie Kotliny Raciborskiej do Północnego Podkarpacia wymagałoby rewizji przynależności fizycznogeograficznej Płaskowyżu Rybnickiego. Został on przez J. Kondrackiego (2000) zaliczony do Wyżyny Śląskiej, podczas gdy pod względem położenia, budowy geologicznej i w znacznym stopniu rzeźby terenu nie jest częścią Wyżyny. Płaskowyż Rybnicki jest częścią zapadliska przedkarpackiego i tym samym może być klasyfikowany jako część Północnego Podkarpacia. W starszych regionalizacjach geomorfologicznych Płaskowyż zaliczany jest do Kotliny

Oświęcimskiej powiązanej z zapadliskiem przedkarpackim (Klimek, Starkel 1972). Taki podział nawiązuje też do najnowszego podziału geomorfologicznego Polski S. Gilewskiej (1999b), która Płaskowyż Rybnicki przypisuje do prowincji Karpat Zachodnich, podprowincji Kotlin Podkarpackich Zachodnich i makroregionu Kotliny Oświęcimskiej. Analizując kryteria regionalizacji fizycznogeograficznej, które nie są i nie powinny być tożsame z geomorfologiczną, jednostka znacznie różni się geomorfologicznie i geologicznie od pozostałych mezoregionów Kotliny Oświęcimskiej. Nie jest również kotliną. Wydzielenie odrębnego makroregionu Płaskowyżu Rybnickiego wpasowuje się w sekwencję rozdzielania kotlin w pasie Północnego Podkarpacia, ponieważ Kotlina Sandomierska od Oświęcimskiej oddzielona jest Bramą Krakowską, a Oświęcimska od Raciborskiej Płaskowyżem Rybnickim. Płaskowyż oddziela Kotliny Oświęcimską, Ostrawską i Raciborską.

Płaskowyż Rybnicki jest wewnątrznie bardzo zróżnicowany pod względem rzeźby terenu i powierzchniowej budowy geologicznej. Powodem tego jest występowanie na tym terenie strefy marginalnej ostatniego na Śląsku zlodowacenia odry, selektywnej akumulacji lessów oraz procesów erozji i akumulacji rzecznej. Jego podział mezoregionalny powinien nawiązywać do tych głównych egzogenicznych procesów geologiczno-geomorfologicznych.

W założonej między Chelmem, Wyżyną Katowicką i Przedgórzem Sudeckim Kotlinie Raciborskiej można wyróżnić 2 mezoregiony. Każdy z nich jest uwarunkowany innym wiodącym typem egzogenezy. W centralnej części Kotliny Raciborskiej można wyróżnić Obniżenie Doliny Górnej Odry, które powstało w wyniku procesów fluwialnych. Na wschód od Obniżenia występuje Wysoczyzna Bojszowicka uwarunkowana procesami glacialnymi i fluwioglacialnymi. Problem precyzyjnej mezoregionalizacji fizycznogeograficznej tego obszaru wymaga jednak odrębnych studiów.

PODSUMOWANIE

Podjęta próba oceny przynależności fizycznogeograficznej Płaskowyżu Głubczyckiego do jednej z sąsiadujących ze sobą jednostek wyższej rangi – Niziny Śląskiej lub Przedgórz Sudeckiego wskazuje na konieczność doprecyzowania kryteriów wydzielenia makroregionów i mezoregionów. Brak bardziej precyzyjnego określenia, jakie elementy rzeźby terenu i budowy geologicznej są brane pod uwagę przy wydzieleniu makroregionów, a jakie mezoregionów, powoduje występowanie różnic interpretacyjnych w zależności od przyjętych kryteriów. Przy analizie przynależności Płaskowyżu Głubczyckiego i Kotliny Raciborskiej wskazano na wiodącą rolę struktur tektonicznych przy delimitacji makroregionów w obrębie gór, przedgórz i oraz wyżyn. Strukturalne jednostki rzeźby wykształcone w ostatnich etapach rozwoju tektonicznej rzeźby Polski określają genetyczną przynależność do gór, wyżyn lub nizin. Późniejsze procesy glacialne, fluwialne i eoliczne stanowią jedynie retusz dla podstawowych jednostek geologiczno-geomorfologicznych. Interpretacja wzajemnych związków form i procesów endo- i egzogenicznych występujących na przedpołu gór jest kluczem do określenia przynależności jednostek niższej rangi do makroregionów.

Przykład Płaskowyżu Głubczyckiego wskazuje, że interpretacja przynależności obszaru do makroregionów i mezoregionów fizycznogeograficznych jedynie na podstawie budowy powierzchniowych osadów i występujących na powierzchni form rzeźby terenu może prowadzić do uznania, że różne genetycznie jednostki będą zaliczane do jednej. Ponadto w przypadku obszarów pogranicza dużych jednostek strukturalnych nie powinno się interpretować przynależności

fizycznogeograficznej bez nawiązania do genetycznie uwarunkowanych związków funkcjonalnych z sąsiednią jednostką.

Problem interpretacji podziału fizycznogeograficznego obszaru granicznego między Sudetami, Karpatami, Niżem Środkowoeuropejskim i Wyżynami Polskimi w świetle rozwoju badań geologicznych i geomorfologicznych w tej części Polski, wydaje się być jednym z ważniejszych pól do dyskusji nad regionalizacją fizycznogeograficzną pogranicza polsko-czeskiego. Do rozważenia są zwłaszcza wzajemne relacje między Płaskowyżem Głubczyckim i Kotliną Raciborską oraz ustalenie pozycji tej ostatniej. Obecnie jest ona przyporządkowana do Niziny Śląskiej. Tymczasem pod względem geologicznym i geomorfologicznym jest wskazywana jako część zapadliska przedkarpackiego, z genetycznymi związkami z Kotliną Oświęcimską i Ostrawską.

Prowadzenie podziału mezoregionalnego i makroregionalnego na obszarach wyżyn i gór w odniesieniu do nizin wskazuje, że wraz z bardziej precyzyjnym określeniem kryteriów podziału może wzrastać potrzeba odmiennego ich traktowania dla tych dwu typów obszarów, na wzór regionalizacji geomorfologicznej Polski S. Gilewskiej (1999b). Wiodącymi cechami podziałów makroregionalnych i mezoregionalnych w obszarach nizinnych będą zasięgi poszczególnych plejstoceńskich zlodowaceń oraz wynikającej z nich litologii powierzchniowych utworów geologicznych i rzeźby terenu. W przypadku gór i wyżyn znaczenie kluczowe w szczególności w jednostkach wyższej rangi będą mieć cechy uwarunkowane najmłodszą rzeźbą trzeciorzędową oraz neotektoniką.

Przedstawione problemy w przeprowadzeniu regionalizacji fizycznogeograficznej Kotliny Raciborskiej związane są z odrębnością jednostki genetyczno-strukturalnej obszaru, uwarunkowaną przynależnością do trzeciorzędowego zapadliska przedkarpackiego oraz jednością egzogenicznych procesów zachodzących w tej części zapadliska, wiążących krajobraz Kotliny z Niziną Śląską. Rozstrzygnięcie przynależności jednostki może nastąpić na gruncie bardziej doprecyzowanych definicji oraz kryteriów wyróżniania makroregionów i mezoregionów fizycznogeograficznych. Identyfikacja makroregionów fizycznogeograficznych poprzez ocenę odmienności położenia, rzeźby terenu i budowy geologicznej, a mezoregionów poprzez te same kryteria, ale rozpatrywane bardziej dokładnie, nie daje możliwości jednoznacznego rozstrzygnięcia kwestii przynależności jednostki. Jej obecne zaliczenie do Niziny Śląskiej odpowiada podobieństwu wykształcenia się w całym makroregionie obecnej glacialnej i fluwioglacjalnej oraz fluwialnej rzeźby terenu i budowy geologicznej osadów powierzchniowych. Jednak przy uwzględnieniu wiodących kryteriów rzeźby tektonicznej i dominujących w obrębie strukturalnych form rzeźby utworów geologicznych, Kotlina Raciborska bezsprzecznie może być zidentyfikowana w regionalizacji fizycznogeograficznej, jako część zapadliska przedkarpackiego i tym samym traktowana na wzór pozostałych kotlin zapadliska jako osobny makroregion fizycznogeograficzny.

Podobne problemy występują w ocenie przynależności Płaskowyżu Rybnickiego, który jest także częścią zapadliska przedkarpackiego, podczas, gdy w regionalizacji fizycznogeograficznej J. Kondrackiego (2000) zaliczany jest do Wyżyny Śląskiej.

Przy bardzo ogólnie traktowanych kryteriach wyróżniania makroregionów fizycznogeograficznych i mezoregionów, podobne problemy mogą występować na całym pograniczu gór Polski, zapadlisk przedgórskich, wyżyn i nizin. Rozwiązaniem w zakresie ograniczenia dowolności interpretacji przynależności regionów fizycznogeograficznych na poziomie makroregionów i mezoregionów

mogłoby być określenie elementów budowy geologicznej i rzeźby terenu kluczowych dla wydzielenia makroregionów i mezoregionów. Logicznym rozwiązaniem tego problemu w trakcie regionalizacji fizycznogeograficznej wyżyn i gór oraz przedgórzy wydaje się traktowanie jako cech przewodnich:

- strukturalno-tektonicznych cech budowy geologicznej i cech rzeźby jako kryteriów delimitacji makroregionów,
- budowy geologicznej i rzeźby terenu pochodzenia egzogenetycznego jako kryteriów wydzielenia mezoregionów.

Wśród form strukturalnych kluczowe powinny być formy młodotrzeciorzędowe, które decydują o generalnych rysach rzeźby strukturalnej i budowy geologicznej Polski (Gilewska 1999b).

Powyższa interpretacja tworzyłaby jednak problem odrębnego traktowania kryteriów regionalizacji fizycznogeograficznej w strefach gór, wyżyn i przedgórzy, gdzie endogeneza była głównym typem procesów różnicującym w dużych skalach przestrzennych środowisko geograficzne, od nizin, których zróżnicowanie środowiska geograficznego na dużych obszarach nawiązuje do procesów egzogenetycznych, a w szczególności zasięgów i skutków działalności plejstoceńskich zlodowaceń.

Propozycja odmiennych kryteriów dla podziału fizycznogeograficznego tych różnych obszarów nawiązywałaby do konstrukcji kryteriów typologii krajobrazu naturalnego Polski (Richling 1992), gdzie dla gór wiodącym kryterium klasyfikacyjnym jest przynależność do pięter klimatyczno-roślinnych, dla wyżyn charakter podłoża geologicznego, a dla nizin dominacja określonych typów procesów egzogenezy (glacjalna, peryglacjalna, fluwioglacjalna lub eoliczna). Niewykluczone, że i w regionalizacji fizycznogeograficznej tak dużych i niejednorodnych obszarów jak Polska, należałoby zróżnicować te kryteria.

Niezależnie od tych wszystkich analiz należy jednak pamiętać, że jak wskazuje K. Ostaszewska (2002), tradycyjna regionalizacja fizycznogeograficzna ma do pewnego stopnia charakter umowny i uzależniony od potocznego i jednocześnie całościowego traktowania określonych krajobrazów. Ponadto należy się zgodzić, że umowność i holistyczne traktowanie odrębności fizycznogeograficznej jednostek może być uznane za metodyczną zaletę. Ostatecznym efektem wyróżniania regionów fizycznogeograficznych jest ich odrębność i niepowtarzalność. W tym świetle nie jest wykluczone występowanie wielu indywidualnych regionalizacji fizycznogeograficznych Polski, w odniesieniu do różnie interpretowanych kryteriów regionalizacji na poszczególnych jej poziomach, a także w odniesieniu do celów, jakim te regionalizacje mają służyć.